

Фотохроніка оборони Києва (до 70-ї річниці початку Великої Вітчизняної війни)

Здатність фіксувати значну кількість об'єктів одночасно зумовлює виняткову інформаційну цінність таких історичних джерел як фотодокументи. Створені безпосередньо на місці події, вони виступають незаангажованими фотосвідченнями, допомагають реконструювати минуле¹. Звернення до цього джерела у дослідженні подій Великої Вітчизняної війни має виняткове значення. Фотодокументи, які відклалися у фондах Центрального державного кінофотофоноархіву України ім. Г. С. Пшеничного (далі – ЦДКФФА України) і хронологічно охоплюють 1941 – 1945 рр., містять інформацію, значення якої важко переоцінити. Серед тисяч фотодокументів цього періоду більше 150 світлин дозволяють відтворити зриму історію життя столиці після нападу Німеччини на СРСР і висвітлюють одну із найбільших і найвиснажливіших оборонних операцій на території України – битву за Київ.

Для жителів міста війна розпочалася не лише з повідомлення Радінформбюро, що ілюструє один із фотодокументів, на якому кияни слухають радіоповідомлення про напад Німеччини², а й з перших авіабомбардувань. На одній зі світлин відзнято збитий поблизу Києва німецький літак³. Основний удар німецької авіації був спрямований на аеродроми, склади, великі промислові об'єкти. Одним із перших запалав Київський машинобудівний завод “Більшовик”.

Фотографії тих днів фіксують численні мітинги на підприємствах міста, на яких виступали передовики виробництва, активісти, письменники із закликами вступати до народного ополчення⁴. Так, на зборах трудівників паровозоремонтного заводу виступила В. Василевська⁵.

Заклики до населення, публікація у газетах фотографій добровольців мали спонукати киян поповнювати ряди захисників міста. На архівних фотографіях – добровольці, які подають заяви про вступ до ополчення, чергують біля завалів, патрулюють вулиці, від'їжджають на фронт⁶. Показано

бійців групи самооборони, які здають свої документи комісару загону перед відправкою на передову.

До 8 липня 1941 р. у Києві було сформовано 19 загонів народного ополчення, у лавах якого перебувало близько 35 тисяч осіб⁷. Із числа добровольців були також створені винищувальні батальйони для боротьби з диверсантами, польові ремонтні батальйони, групи розвідників, винищувачів танків, групи сприяння, окремі загони ополчення від районів міста, навчальних закладів, підприємств та ін.

Фотодокументи яскраво фіксують будівництво оборонних укріплень на підступах до міста. На світлинах – жінки, діти, люди похилого віку на будівництві протитанкових валів, ритті ровів, окопів; солдати інженерних військ, які встановлюють загородження з колючого дроту на підступах до столиці⁸. Силами киян, кількість яких сягала 200 тисяч⁹, під обстрілом німецької авіації споруджувались оборонні лінії, дзоти, закладались мінні поля.

Значних змін зазнав і зовнішній вигляд міста, численні фотодокументи інформують про те, як солдати і місцеві жителі споруджують барикади з протитанковими перешкодами – “їжаками” на вулицях Києва¹⁰. Барикади, переобладнані під бомбосховища підвали, прориті окопи і траншеї на вулицях, заклеєні паперовими стрічками скляні шибки вікон – усе це на архівних світлинах¹¹.

На великих підприємствах столиці було проведено переоснащення з урахуванням потреб фронту. Розпочалось виробництво мін, снарядів, колючого дроту, виготовлення протитанкових “їжаків”, здійснювався ремонт танків, кулеметів, переоснащувалися буксирні судна тощо. Так, на Київському паровозоремонтному заводі розпочалось будівництво бронепоїздів. У архіві зберігаються світлини бійців першого бронепоїзду – ополченців Залізничного району міста “Літер А”, командиром якого був призначений заступник начальника політвідділу Південно-Західної залізниці А. С. Тихоход¹². Серед них – портрети командира відділення зв’язку

І. І. Котлярчука, командира бронеплощадки В. А. Лункевича, політрука В. К. Мнишенка, комісарів С. Голованова, І. Д. Крамара, кулеметниці О. С. Ячменевої, бійця К. М. Півня та ін¹³.

Представлені портрети членів екіпажу “Літер Б”, складеного у кінці липня 1941 р., зокрема, командира, колишнього начальника відділення станції Київ-Пасажирський Л. В. Василевського, начальника штабу Д. М. Поплавського, комісара В. В. Фіногенова, командира кулеметного розрахунок Є. Д. Цисаря, командира 1-ї бронеплощадки Н. А. Рябокonia, бійця В. А. Шаповалова, кулеметника Г. М. Лязкіна, медсестер О. К. Гарковець, Л. П. Кощовцевої та ін.¹⁴ Крім того, зберігається груповий знімок членів екіпажу бронепоезда 56-го полку військ НКВС¹⁵. Залізничники не лише надавали допомогу військам, які обороняли Київ, а й здійснювали самостійні акції проти ворога та прикривали відступ військових частин у вересні 1941 р.

У фондах архіву представлені світлини командирів та бійців військових частин 37-ї армії, які здійснювали оборону на підступах до міста. На фотодокументах – командний склад 171-ї стрілецької дивізії: командир дивізії генерал-майор О. Ю. Будихо із начальником штабу дивізії, полковником Ш. І. Алькаєвим¹⁶, із комісаром дивізії О. І. Осиповим серед офіцерів штабу дивізії¹⁷, командуючий артилерією, полковник О. Ф. Громотович, командир гаубичного полку, майор О. Н. Романов, командир 357-го легкого артилерійського полку 171-ї стрілецької дивізії П. А. Ноздрьов та ін¹⁸. Зберігаються групові світлини та портрети окремих бійців 171-ї, 175-ї стрілецьких дивізій, 28-ї гірськострілецької дивізії – у окопах, біля командного пункту, під час обіду тощо¹⁹. Показані командні пункти частин Червоної армії, які обороняли місто. Відзнято, як здійснювалось перевезення військової техніки містом, стаціонарними та зведеним понтонними мостами²⁰. Низка фотодокументів зафіксувала ведення вогню радянською артилерією на підступах до міста, пересування радянської піхоти у районі Києва²¹.

На світлинах, датованих серпнем–вереснем 1941 р., показані командувач Південно-Західним фронтом, генерал-полковник М. П. Кирпонос, член Військової Ради фронту, секретар ЦК КП(б)У М. А. Бурмистренко, начальник штаба фронту В. І. Тупиков, А. І. Кириченко, Є. П. Риков, які загинули у вересні 1941 р., прориваючись із “київського котла”²². Зважаючи на те, що організувати планомірний вивід військ з-під Києва не вдалося, частини радянської армії виривались із оточення самотійно. Лише декілька архівних світлин відображають відступ основних сил радянських військ і виїзд цивільного населення з міста у вересні 1941 р.²³

Завдяки військовим фотокореспондентам О. Б. Давидзону, О. П. Дмитрієву, В. П. Юдіну, а також невідомим авторам архівних фотодокументів зі світлин крізь час дивляться на нас обличчя безіменних учасників оборони Києва. Перед нами – офіцери і солдати, бійці батальйонів народного ополчення, жителі міста під час будівництва й укріплення оборонних споруд, на передовій, у нетривалі хвилини відпочинку – усі ті, хто ціною власного життя стримував навалу німецьких військ²⁴.

Фотодокументи періоду оборони Києва представляють собою лише частину колекції архівних світлин періоду Великої Вітчизняної війни, які можуть стати у нагоді дослідникам цієї тематики.

У огляді викладено інформацію про фотодокументи, які зберігаються у Центральному державному кінофотофоноархіві України ім. Г. С. Пшеничного і містять інформацію про оборону Києва у липні–вересні 1941 р.

Ключові слова: Велика Вітчизняна війна, оборона, фотодокумент.

Климович Наталія Миколаївна – завідувач сектору публікації документів Центрального державного кінофотофоноархіву імені Г. С. Пшеничного.

-
- ¹Київ. 1939–1945. Post scriptum / Дмитро Малаков. – К.: Сидоренко В. Б., 2010. – С. 5.
- ²ЦДКФФА України, фотодокумент. – од. обл. 0-148555.
- ³Там само, фотодокумент. – од. обл. 2-112445.
- ⁴Там само, фотодокумент. – од. обл. 0-4284, 4-17692, 2-40005.
- ⁵Там само, фотодокумент. – од. обл. 2-39991.
- ⁶Там само, фотодокумент. – од. обл. 0-124910, 0-124914, 2-87317, 2-87336, 2-45918, 2-67928.
- ⁷Герасименко Л.С. Народне ополчення та винишувальні батальйони в обороні міста Києва (1941 р.). – Автореф. дис. ... канд. істор. наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України. – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – Київ, 2006. – С. 12
- ⁸ЦДКФФА України, фотодокумент. – од. обл. 0-63889, 0-124952, 2-87328 та ін.
- ⁹Павленко Ю. В. Нарис історії Києва. – К.: Фенікс, 2004. – С. 400.
- ¹⁰ЦДКФФА України, фотодокумент. – од. обл. 0-124903, 0-148402, 0-148404 та ін.
- ¹¹Там само, фотодокумент. – од. обл. 0-148453, 0-148563, 0-148565 та ін.
- ¹²Там само, фотодокумент. – од. обл. 4-17782.
- ¹³Там само, фотодокумент. – од. обл. 2-102760, 2-102757, 2-45750, 2-102758, 2-102759, 2-102763.
- ¹⁴Там само, фотодокумент. – од. обл. 0-82382, 2-98319, 2-102765, 0-82381, 2-102766, 2-62035, 0-82376, 2-62037.
- ¹⁵Там само, фотодокумент. – од. обл. 0-202874.
- ¹⁶Там само, фотодокумент. – од. обл. 0-202857.
- ¹⁷Там само, фотодокумент. – од. обл. 0-202875.
- ¹⁸Там само, фотодокумент. – од. обл. 0-202881.
- ¹⁹Там само, фотодокумент. – од. обл. 2-118776, 2-118775, 0-119901, 0-119900, 0-119904, 0-119899, 0-119893, 0-202883, 2-102869 та ін.
- ²⁰Там само, фотодокумент. – од. обл. 0-124905, 2-87316, 0-124954, 0-125070, 2-87314, 2-87330, 2-87333 та ін.
- ²¹Там само, фотодокумент. – од. обл. 0-125071, 0-148567, 0-148570, 0-148454, 2-112450, 0-124917, 0-124918, 2-87322, 2-87323, 2-87324.
- ²²Там само, фотодокумент. – од. обл. 0-74754, 2-113449, 2-87321, 2-87318, 2-87320, 2-87326.
- ²³Там само, фотодокумент. – од. обл. 0-29806.
- ²⁴Там само, фотодокумент. – од. обл. 0-124913, 0-124953, 0-125025, 0-124915, 2-87335 та ін.